

FOR ANY LEGAL AID CONTACT:

THE FRONT OFFICE DISTRICT LEGAL SERVICES
AUTHORITY, KOHIMA, DIMAPUR, WOKHA, PHEK,
ZUNHEBOTO, MOKOKCHUNG, TUENSANG,
LONGLENG, KIPHIRE, MON AND PEREN OR ANY
LEGAL SERVICES CLINIC

YOUR RIGHTS MATTER

A BOOKLET ON

**NSLSA - Ka-tsü logwa kevü
keben tsü kegwa jün nyu kenthon
kethyü shüka ke-shu lesü
(Rengma)**

Translated by: Smti. Sonile Seb

Published by:

Nagaland State Legal Service Authority
DC Office Compound,
Nagaland Pensioners Association Office Building, Top Floor
Nagaland : Kohima - 797001
Helpline: +9118003453883. Office- 0370-2290153
Email: nslsa.nagaland@yahoo.in
NSLSA HELPLINE-15100

Hon'ble Mr. Justice Ashutosh Kumar

Chief Justice, Gauhati High Court

_____ & _____

Patron-in-Chief NSLSA

Hon'ble Mr. Justice Kalyan Rai Surana

Judge, Gauhati High Court

_____ & _____

Executive Chairman, NSLSA

Hon'ble Mr. Justice Soumitra Saikia

Judge, Gauhati High Court

_____ & _____

Chairman, HCLSC

Kohima Bench

Mr. Neiko Akami, NJS

Member Secretary

Nagaland State Legal Services Authority

2026

A-jvu atson deng then kethyü ka, katsü-logwa sharhi dengle keväü keben tsü penshü kethyü nti mvüle, meno tejvu kenjü tson gü tsü tenyen ni lo hü, katsü-logwa thyü nkoni lo hü, lo a-jvu a-tson tsü thyü nkoni lo hü. Sharhi gü tsü le kengu kegwa thyükentsen ni shü kethyü nti mvüle a-le kenjü gü tsü a-pvu a-jvu, lo, katsü-logwa a-tho a-jvu kegwa gü.

KENYURHÜN -O PENKELO KETHU LO LESÜ' DENG (Settlement agreement drafting & documentation).

Kenyrhün-o penkelo kethu lesü tsü le a-kenkhin tsin gü, kegwa jün nyu kenthon kethyü ka nmvülo keshvu ketsin nme. Tsü le tsüchvu tse mvülo shvu, aphu pen kethyü, a-ja kenjünyu, lo ketsin nyu kenyrhün-o pen lo mvü lo shvu. Gwasa tse thu keshü tsüle sidyüki keväü keben no chwiryu nimvü-o keväü logwa deng le anyu tenyensa tse a-nyugunle a-tho aphu pe kegwa jun nyu kenthon kethyü ka pen keshü tsü le tenyen lo kekü nme le tse hü. Kenyrhün kethu lesü tsü no keväü logwa deng no tsüchvu tse, lo shalo kegwa khwen ki thu mvü lo shvu.

Sharhi deng no shamvulo keshvu le a-nyu gun tho le kethu nti kemvü, ai kenjü, tsüchvu tse, lo keväü logwa deng nme me kerühvu no lesü ka thu la mvülo shvu.

Translated by:

Smt. Sonile Seb, Retainer Lawyer.
Dimapur District Legal Services Authority.

NATIONAL LEGAL SERVICES AUTHORITY (NALSA), KA-TSÜ LOGWA KEVÜ KEBEN TSÜ KEGWA JÜN NYU KENTHON KETHYÜ SHÜKA KE-SHU LESÜ. (NALSA COMMUNITY MEDIATION TRAINING MANUAL)

“mediation” tsule keväü keben logwa dengle jünkeraka ki(court) mvüle teqwen ki sharhi gü (mediator) le a-nyu gun zen-o kegwa jün nyu kekevü tsü pen lo kela. “Mediator”- Sharhi gü.

Katsü-logwa (community) ke-gwa jün nyu kenthon kethyü (mediation) tsüle rünyü nyu temi deng no keväü keben (dispute) kehü deng tsü, kazü genyu, ka genyu, kami ja ka, kazon-kazin ja ka, temi deng no a-kenda ka chwiryü-o kenthon penlo kela. Katsü-logwa nmi nyu deng lo shüka pvü kebin nyu deng no keväü keben tsü penshü hü.

A-tson tsüle katsü-logwa jvü pfü-o keväü keben penshü kethyü, tsüle jünkeraka nyu mvüle tewen ki pen shü hü. Tsüle kebu sa tse (confidential), kenjü nyu bin-o (neutral), a-npvü a-nyu nyu chwiryü-o(voluntary process), sharhi gü le n-phin mvü tse keväü logwa deng(parties) thukeyhun pe a-nyu gun no kenthonlo hü lo n-me me kerüchün shalo hü. Katsü-logwa ke-gwa jün nyu kenthon kethyü tsüle keväü logwa deng no a-npvü thajensü kegwa nme ka penshü kethyü tsü ndolo hü.

Katsü-logwa keväü keben penshü nrün deng lo keväü logwa deng le kenyrhün-o keväü keben le chwiryu-o gwaketho, tejvü, nmvü-e kami gwen keväü shü nrün tsü penshü lo gwa. Tsüno a-jvu a-tson no tenyen lo kekü, bwenye tse, lo katsü-logwa no kengü-o aphu genyu penshü nrün.

Katsü-logwa keväü keben penshü kehü tsü le thakegwa nme, kachagenyu mvüle tsüle temi aphu genyu, lo rhokedyü tsin gü genyu. Tsüle kengü kegwa thyükentsen nishü nrün gü n-ri

hü, lo kekevü (conflict) tsü no chwiryü ni mvü nrün genyu, lo gwaketho senchwi ryü ni lo hü. Sharhi deng tsü le (mediators) gwenkechon ka katsü-logwa sharhi dingle tsehü, lo temi aphu a-nyugun shwen hü kechagenyu mvüle a-nyugunle njü sa lo kenjü nyu pvü kehü genyu. Kengü-o kevü keben tsü nti penshü kethyü mvüle kengükegwa tsü thyü kentsen nishü hü, tson-o a-nyugun tenye ni lo hü, lo kethonthen gwaketho gü tsü penso shü hü, tson-o kerühvu lo kengü kegwa tsü thyü kentsen nishü hü.

Katsü-logwa kegwa jünyu penshü kehü bin tharhen tsüle rünyü nyu kevü logwa deng thükeyhun pe a-nyugun no jünkeraka nyu kenthon kethyü tsü pfü mvü la hü, tson-o sidye ki hyulo nrün thajensü kegwa nme “ kevü keben kendi rünyü”. tselo nrün.

KEKEVÜ' SHAKALO. (UNDERSTANDING CONFLICT)

Kekevü tsüle temi keyhun nyu bin hü nyo ai tsü no nnyu kenta nmvü-e kengü gwakemvü senchwi ryü lo nren ndi. Nmi nyu kevü keben tsü shalo, lo kevü keben jwi tsü shalo, tsünyu kegü nyu le katsü-logwa nyu kekevü tson tsü shalo hü. Kekevü kecha cha penshü kethyü tson deng tsü kendye keshü ka a-nyugun le shakelo le, nyu genyu kevü keben gwasä tse penshü kehü tsüle dinhontse rhokedye gü lo katsü-logwa nyu kendi-tsin deng kechye lo hü yo, lo tsü le nne sa tse shalo hü, hyu whetse, lo tsü le kvu sa. Kenkhin tsin, rahun-o kekevü tsü shakelo le, sharhi dingle dinhontse kevü gü tsüle chwilahü yo lo dinhontse gwenkphoto ka gü n-ri keshüka tsüle bokechasa kela kekevü tsü no a-gwenkho kegwa tsü khinipe kenthon lo hü, lo sye ngwani chwiryü-o kengü gwani lo hü.

sharhi deng tsü le kazon kazin zonyu tsü tenyen lo keku thyü nko nilo hü. Thupe gwasä laso, katsü-logwa kegwa jün nyu kenthon kethyü tsüle kazon kazin ja ka nti pen keshü mvüle, tsüle kerühvu (dignity) gwasä tse (harmony) lo kethonthen katsü-logwa nyu gwaketho thyü kentsen ni lo hü.

SHÜ'BON KEYHUN JVÜ' THO LO KENJU NYU BIN-MVÜ'-O KENTHON KETHYÜ' (Cultural sensitivity & Bias in Mediation)

Shübon keyhun jvü tho nyu bin kehü tsüle shübon thojvü tsü shakethyü nti kemvü. Tsüle khipe nme me rühvu kethyü, kenjünyu, lo khipe temi deng no sha külo, lo anyu gun no bwenye tse lo akon-ari tsü sha ni lohü.

Sha-o Temi a-jvu kecha cha, a-ketsenyü, pechye tenu, a-chye shokethyü, shamvü-o kenjü nyu binmvü kela tsü khela, nme me deng nyu tenyenlo kekü tsü thyülo, lo tson khinshyepe shübon tho deng tsü rühvu kethyü ka sharhi deng le tsonkekkin kecha cha le ryü-o katsü-logwa tsü sükha kethyü ka a-sa kvulo gwa. Ketsenyü jvu kecha cha kebin India hontse kethyü ka, Shübon tho jvü nyu bin kehü Sharhi gü le kevü keben tsü penshü kethyü nti mvüle- a-le kechye pe nme me kerühvu, lo, katsü-logwa no bwenye tse lo hü.

NTHO NJVÜ' KEGWA, TEJVÜ' LO NISHWI KESHÜ' (Ethics, law & referrals).

Ntho njvü kegwa lo tejvü hvu tsüle gwasä tse kenthon kethyü tsü a-jwi gü. Sharhi dingle dichye ka gwasä tse kenthon kethyü lo dichye ka nishwi kethyü, tejvu tson deng tsü shalo mvülo shvu (LSA ACT, Section 89 CPC, and the role of NALSA/SLSA/SLSA), tson-o a-tho a-jvu kegwa tejvu henshwi mvutse(kebusa tse) kethyü, kenyurhün kethyü, lo kethu kesü lesü deng tsü then mvü lo shvu.

11. **Kenjü ka bin-o tha shünlo-** me n-mu nya, zo deng tsüno a-khoto ka bin lo.
12. **Kevü logwa deng thükeyhun pe a-nyugun no zoshwi ni lo-** a-nyu gun n-sin pe anyugun no tharüla deng zoshwi shü, a-nyu gun nyu ka chwikerü deng, lo a-nyugun nyu bwen kemvü deng tsü zo shü.
13. **Kentsun kongü nyu binlo-** senmvülo keshvü deng tsü nyülo, a-kon arü lo zoshwi kemvü deng tsü nyülo.
14. **Ntsema tse bin petsülo-** anyu gunlo zo kemvü ka rüchün-lo.
15. **Anyu gun nyukerüchün deng phape tsülo-** anyu gun nyu kerüchün tsü shalo, tson-o e-le nmvüle tse zo mvü-e.
16. **Kentsun zo deng tsü khipe kerühvu ka chwiryülo** -anyu gun tson tsin pe anyu gun no nme me nmu mvüle a-nyu gun kenýü gü zoshwi shülo.

KATSÜ' -LOGWA SHARHI GÜ' THO (Role of community Mediator)

Katsü-logwa kegwa jün nyu kenthon kethyü sharhi gü tsü le kegwa jün nyu kenthon kethyü tson tsü a-nyu (heart) gü. A-nyu gun le tejvü penkeshü deng (judges) nmvü-e nmi nyu nopen-o tejvü pfü kehü deng (lawyers) kemvü, ai sharhi gü tsüle a-janyu bin-o logwa deng kechye pe tson deng tsü khinshye shü-o kenthon lo hü. Anyu gun kegwa tsüle- a-janyu kenjü gü ka bin hü, anyu thonsa tse, rühvulo kekü, zo deng tsü pe henshwi mvu tse(kebusa tse), lo kenjü nyu bin hü, tson kethyü ka a-nyugun tenyen lo kekü sharhi nme tse hü.

Terhi tsü rühvu-o, a-jvü then kemvü tsü khela, lo khipe nkenýü sharhi gü thyülo, katsü-logwa kegwa jün nyu kenthon kethyü

BIN ME KA KEBIN TEMI LE(KE-ME) KEVÜ' KEBEN TSÜ' KATSÜ' LOGWA KEGWA JÜN NYU PEN KES-HÜ'(Common Dispute in community Mediation)

Katsü-logwa kegwa jün nyu penshü kehü tsüle kechye pe khenýtsen temi aphu kevü- eben kehü tsü shwishü hü.

Katsü-logwa kegwa jün nyu penshü kehü tsü le bwenye tse tson khinshyepe kekevü tsü penshü hü, lo tsü le nne sa, hyu whütse, lo nmeme kerühvü kengü kegwa nme.

Lo tsüka, katsü-logwa kegwa jün nyu sharhi dengle a-khoto tsü shalo mvülo shvu, lo kegwa jün nyu kera kethyü tsüno thyülo kemvü ki güni mvü nrün tsü shalo mvülo shvu. Kekevü n-tsun sa kethyü, tejvü aphu genyu gwenrho kethyü, lo kevü eben logwa deng le kengü-o kenthon nyü kemvü deng tsüle kegwa jün nyu kera kemvü gi.(mediated)

Kevü eben tsü khipe kendye-o kevü eben penlo kela tson deng ka, sharhi dengle kevü eben tsü nri keshü nti mvüle kevü eben penkeshü tson deng tenyen nso ni lo kegwa nme.

Tson ketsin hi thenkeshü ka katsü-logwa kegwa jün nyu penkeshü tson hi le kekevü tsü nti penkeshümvüle, tsüle tha tson a-phu nyu kengü kegwa, nbinyu ken-jü lo khinnyu nyu keno no lohü.

KEGWA JÜN NYU KENTHON KELO TSON.(THE MEDIATION PROCESS)

Lo kegwa jün nyu penshü kehü tson le nnesa tse;

Tson Keri gü 1 : (khinkesye/nsikelo): ndalo, nsinlo, a-jvü gü ndalo, lo kevü logwa mme me deng no joshülo.

- Tson Kehyun gü 2 : (kengü kenthon kethyü & kecha cha thyü kenthon kethyü): kemhuhü-o kenthon kethyü, lo nmvülo shvulo kecha cha thyü-o kenthon lo.
- Tson Kenshen gü 3: (senkethyü lo tson kecha tsin pe ketsü): penlo nren tson pfülo, a-nyu gun nyu tenshwi, tsonlo njio kenyurhün-o thyü-lo.
- Tson Pezi gü 4 : (kenyurhün-o thulo, lo penlo): kenyürhün-o penkelo kethu kesü, lo a-gen nben pe nyen shü, tson-o gwari tse penlo.

ZO KEZEN KETHYÜ' TEDO KEGWA JÜ'N NYU.(Communication skills in mediation)

Zokezen kethyü tedo tsü le kegwa jün nyu penshü kethyü keyhunzi gü. A-tedo kegwa tsü le kenthon kethyü ka nmvulo keshvu ketsin nme.Tsü deng tsüle:

1. **Kevü leben mvü tse nyü kegwa thyülo-** gwenkho khiphe zokethyü gü tsü-o a-no zo penlo.
2. **Kevü nya-** zo kethyü gü nri tonlo.
3. **Jokezo gü tsü shalo-** nme me kenri lo, lo jo kezü pe a-nyu thu keyhunlo “ ale hyu, nmvü da “tson zo bin ta”
4. **Nle nyü ketse ka a-jo keni nrün tsü ndo nya-** jo kezo gü zo tsü nyü kegwa thyülo lo a-kerüchün tsü shalo. A-konle a-zo tsü keni ni nrün genyu kemvü ai a-zo tsü shalo nrün genyu nti.
5. **Zo kentsen ni lo-** akon ketsin deng tsü zo kehi nilo, anyu gun no sha tsentsülo nrün genyu.
6. **Kenjü nyu bin-o zo kentsen nilo-** zo kela tsü zo pe kehi nilo, nme me nopen mvü tse lo nme me tenmvü tse.
7. **Shakelo tsü nrin ni kelo-** kecha shü, “ ale ketsin gü tsü shalo lale?.
8. **Tha jensü deng tsü tenlo-** a-kenyu kenrin tsü nrilo, a-khwen lo nrakemvü tsü tenlo.
9. **N-mi no dun bwenye tselo-** n-bu kenra nya, nkhwenlo kenjü nyu binlo, nhitye no kenrilo.
10. **Mhüntsun thyü tha shünlo-** ele, nmvüle tson kethyü gü mvüle nme me thukeyhun pe thazo kezenlo.

Aison pezi gü(4) Kenyurhün kelo, lo penkelo (agreement & Closure)	Kenyurhün kelo tsü phin pe thyüzenlo: Tsüchvü tse, lo nme me kenjü ka penlo	Tsüchvü tse kenyu rhunkelo tsü thu lo. (aphu: paha, nmvü -e shakelo tsü kekwenlo); Kevü logwa deng no a-kerüchün deng tsü peshye sa tse shalo njio chwilo	Kenyurhün kelo tsü khipe kezü thyü-o thulo; segü, nyula, dichuka, a-mi, gwenkho toka. • Kenyurhün kelo deng tsü no gwaso tselo (akhoto ka, ndokelo, hyulo nrün, kendye kethyu, gwenkho toka) • Then zenlo, nri kentsen nilo, lo dihontse latiyo kevü tsü le ni chwi rü lo. • keshanyu laka ken-jü nyu bin mvüla tselo: pen kelo+ penlo mvü kela deng tsü; kenyrhün kethyü tsü ndi lo: Sidyeki dihontse gwa gun lo tiyo tsü tenlo. • thu keshü deng tsü sü nilo, lo kenyrhün-o penkelo tsü zo kentsen nilo, thukezü le binle ndiyo pe anyugun hini shü. • Lesü penkelo lo nben pe nyenkeshü tsü khipe kevü logwa deng tsüshü. Nme me kerühvü ka penlo, kevü logwa deng cheno shü, kengü-o pen kelo tsü shalo, nme me kegwa jün nyu thukeyhun lo, lo ryükenjü ki dihon tse latiyo zoekenlo.
---	---	--	--

Tson hideng ka a-tson 7(tsenyu) le kechye pe sharhi gü lo kevü keben logwa deng no nshvü mvü tse, kerühvü lo ken-jü tson le gwaso tse pen kelo.

A-tson (Stage)	A-kon shalo nrün (Objective)	Hyükelo (Goal)	Sharhi gü tho deng (Mediator's key tasks)
A-tson keri gü (1): keritsin zoeken lo (introduction)	Nme me tenyen kelo, nyukevü keben thyü nrho lo, lo bwenye tse, likipo hikipo kenjü gü ndo lo.	Kevü logwa deng no a-tson shakelo, kerühvü hyukelo, lo nnyu nyu chwiryu -o ketsin nyu kenthon kelo	• Gwaso tse kenjü nyu bin nda lo. • bwenye tse nmeme nsin lo, sharhi gü le dihontse kenjü nyu bin hü yo zo kezenlo. • Zoekenlo, kebusa / henshwi mvü tse nme me kerüchün shalo. (a-npvü zen-o kenthon kethyu jvü deng) • Ajvu -a-tson deng ndolo: kerühvü, kenthon ketse ka mü kevü nya, nyukegwa thyu lo, lo kebusa/henshwi mvü tse.(confidentiality) • Kevü logwa deng nme me nsin pe a-nyu gun no kevü mvütse a-keri gü tsü zoshwi shü, lo a-nyu gun thyukeyhun pe zoshwi shu.

Atson kenyhun gü (2) Kentsin, lo a-npvü zen-o kenthö kethyü (Joint session & Individual Session)	Ketsin gü kecha ketsü lo, a-bin lo a-nyugun kerüchün shalo, lo nnyu gwakemvü tsü ketsenlo.	Akon a-rü deng tsü kenthon kethyü, nme me ke-nyü deng shalo, senmvülo keshvü deng, kenyurhün kemvü lo abin ka kenyurhün kethyü, nyu gwakemvü tsü kekhelo.	. Nyükegwa thyülo. . Nmvülo keshvü thakon deng tsü kekwen lo, keri lo kenkhin deng tsü shünkecha ketsü lo, bwenye tse pfü lo. . Nyuthyü-o kevü keben le chwiryülahü yo, lo penlo kemvü deng tsü shalo. . Nme me kerüchün: Logwa deng no Nme me khwen nyülo. . Nme me bin tsü khipe a-kenyü ka ryülo. . Kevü kon deng tsü zokezenlo lo thu kekwen lo. Khipe kenjü khwenki zokezenlo. Keshanyu laka kevü le chwi ryülo, logwa deng khipe ke- cha cha thyü-o kenthon lo. Nme me nyu gwakemvü tsü shalo.
---	---	---	--

Tson keshen gü(3) Senlo lo tson kecha deng ai khin shyé pe tsü lo (Negotiation & Option)	Kevü gü tsü khipe thyülo kegwa tson kipun shülo; Logwa deng kerüchün tsü tenshwi lo, lo tedom tsü thyükentsen nipe thyülo kegwa tson gü nyu shülo.	Kevü logwa deng no ketsin güka ryülo, logwa deng kenjü ka lo a-nyu gun kerüchün ka pen kelo.	Nme me kerüchün tson khin shyé pe tsülo, nme me ten nya, a-nyugun kerüchün tsü shalo. - Tedo kegwa kerüchün tsü sen-o a-nnyu gun nthonlo, lo sidye ki dihontse lati-o tsü pe a-nyu gun nthon kethyü. - Ketsin gü tsü kecha ketsü kethyü;(reality test) Tejvü tson kecha cha lo kenjü tsü sen lo. - logwa deng kerüchün lo nme me kechwi tson deng tsü thukeyhun lo. - kenjü tsü nrilo: keme ka binlo, nme me kerüchün zokezenlo, lo nme me keno no lo. - Thu nzülo.
--	---	--	--